

2026, 13 (2)

Asian Journal "STEPPE PANORAMA"

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих, этнология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты. (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті. (АҚШ)

Жаркен Айгүл Мәлікқызы — тарих ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Томохико Уяма — PhD, Хоккайдо университетінің Славян және Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония)

Ян У. Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, Калифорния университетінің профессоры (АҚШ)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Бурханов Бимурад Бадридінұлы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан).

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство о
регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раза в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история, этнология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://ajspiie.com>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2026
© Коллектив авторов, 2026

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, Депутат Мажилиса Парламента РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Жаркен Айгуль Маликовна — доктор исторических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва. (Казахстан)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального университета имени Аль Фараби. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

Томохико Уяма — PhD, профессор Центра славяно-евразийских исследований Хоккайдского университета (Япония)

Ян Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, профессор Калифорнийского университета (США)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Бурханов Бимурад Бадритдинович — магистр, научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM “Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology” of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history, ethnology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://ajspiie.com>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2026

© Group of authors, 2026

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Member of the Mazhilis of the Parliament of the RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ian W. Campbell — PhD, Professor at the University of California (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Al Farabi Kazakh National University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

Tomohiko Uyama — PhD, Professor at the Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University. (Sapporo, Japan)

Zharken Aigul — Doctor of Historical Sciences, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulbayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Burkhanov Bimurad Badritdinovich — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ / ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ /
HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal “Steppe Panorama”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 13. Is. 2, pp. 342-353, 2026
Journal homepage: <https://ajspiie.com>

FTAXP / МПНТИ / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2026_13_2_342-353

**KAYUM MUHAMEDKHANOV'S SCIENTIFIC EVERYDAY LIFE IN THE CONTEXT OF
THE SEARCH FOR INFORMATION ABOUT ILYAS BORAGANSKY**
(Dedicated to the 110th birth anniversary of K. Mukhamedkhanov)

Tulepbergenov Galymtay Malikovich^{1*}, *Bukanova Roza Gafarovna*²

¹ Ualikhanov Kokshetau University
(Abai Str., 76, 020000, Kokshetau, Republic of Kazakhstan)
Master of History, teacher

 <https://orcid.org/000-0002-3147-3666> Email: galymtajtulepbergenov@gmail.com

*Correspondent author

² Ualikhanov Kokshetau University (foreign professor)
(Pushkin Str., 109, 74, 450057, Ufa, Republic of Bashkortostan, Russian Federation)
Doctor of Historical Sciences, Professor

 <https://orcid.org/0000-0002-3147-3666> Email: brg777.50@mail.ru

© Valikhanov IHE, 2026

© Tulepbergenov G., Bukanova R. 2026

Abstract. Introduction. This article examines the contribution of the outstanding Kazakh scholar, literary scholar, and translator Kayum Mukhamedkhanov to the study of I. Boragansky, the first publisher of a collection of Abai's works. *Goals and objectives:* to identify the daily research methods of Kayum Mukhamedkhanov, who dedicated his entire life to studying the works of Abai Kunanbayev. The article demonstrates that Mukhamedkhanov meticulously collected all information related to Abai, which allowed him to create an entire scholarly field in literary studies – Abai studies. One of his achievements was establishing the identity of the founder of the Turkic-Muslim printing house in St. Petersburg, the Crimean Tatar publisher I. Boragansky. In this context, the authors of this article examine Mukhamedkhanov's scholarly and creative collaboration with St. Petersburg scholars of Turkology and Bashkir writers. Furthermore, new additional information has been added about the life and work of Ilyas Boragansky in Bashkortostan. The *Results* obtained by the authors of this article allow us to assert that K. Mukhamedkhanov's work extends beyond literary criticism. In particular, he made a significant contribution to the study of previously unknown chapters in the history of printing in Bashkortostan, establishing that I. Boragansky was at the forefront of the creation of a national press in the young Bashkir Republic. Boragansky arrived in Bashkortostan at the invitation of Akhmet-Zaki Validi Togan, the leader of the Bashkir national liberation movement, founder of the Bashkir Autonomous Republic, a major political figure in the Turkic world, and a Turkologist with whom he closely collaborated in Petrograd in 1919–1920. This episode, connected with the personality of A.-Z. Validi allowed the authors of the article to address the issue of everyday intellectual and scholarly ties between the Kazakh and Bashkir intelligentsia in various periods of the 20th century. Having gained particular momentum in the second half of the 19th century, Kazakh-Bashkir interactions became stable in the first quarter of the 20th century. The names of prominent

representatives of the Kazakh intellectual elite, such as Alikhan Bukeikhanov, Mirzhakip Dulatov, Magzhan Zhumabayev, Beimbet Mailin, Zhiyengali Tlepbergenov, and Bekmukhambet Serkebayev, were closely associated with the Bashkir socio-political movement. Several decades later, while studying Boragansky, K. Mukhamedkhanov also found himself involved in this phenomenon. In *Conclusion*, it should be noted that, thanks to the many years of scientific research by the talented Kazakh scholar K. Mukhamedkhanov, the name of Ilyas Boragansky has been restored—a figure who became a connecting link in the history of Kazakh-Bashkir-Crimean Tatar intellectual relations in the early 20th century.

Keywords: Validi Togan, Saint Petersburg, BASSR (Bashkir Autonomous Soviet Socialist Republic), Sterlitamak, printing house, publishing house

For citation: Tulepbergenov G., Bukanova R. Kayum Muhamedkhanov's scientific everyday life in the context of the search for information about Ilyas boragansky (Dedicated to the 110th birth anniversary of K/ Mukhamedkhanov) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2026. Vol. 13. No. 2. Pp. 342—353. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2026_13_2_342-353.

ҚАЙЫМ МҰХАМЕДХАНОВТЫҢ ІЛІЯС БОРАГАНСКИЙ ТУРАЛЫ ДЕРЕКТЕРДІ ІЗДЕУ КОНТЕКСТІНДЕГІ КҮНДЕЛІКТІ ҒЫЛЫМИ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

(Қ. Мұхамедхановтың 110 жылдығына орай)

Төлепбергенов Ғалымтай Мәлікұлы^{1}, Буканова Роза Ғафарқызы²*

¹Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті
(Абай көш., 76, 020000, Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы)

Өнертану магистрі, оқытушы

 <https://orcid.org/000-0002-3147-3666> E-mail: galymtajtulepbergenov@gmail.com

*Автор-корреспондент

² Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті (шетелдік профессор)
(Пушкин көш., 109, 74-п., 50057, Уфа, Башқұртстан Республикасы, РФ)

Тарих ғылымдарының докторы, профессор

 <https://orcid.org/0000-0002-3147-3666> E-mail: brg777.50@mail.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2026

© Төлепбергенов Ғ.М., Буканова Р.Ғ. 2026

Аңдатпа. Мақалада көрнекті қазақ ғалымы, әдебиеттанушы және аудармашы Қайым Мұхамедхановтың Абай шығармалары жинағын жарыққа шығарған алғашқы баспагері Ілияс Бораганскийдің зерттеулеріне қосқан үлесі қарастырылады. Зерттеудің негізгі мақсаты – саналы ғұмырын Абай Құнанбайұлының шығармаларын зерттеуге арнаған Қ. Мұхамедхановтың күнделікті зерттеу әдістерін анықтау. Мақалада Қ. Мұхамедхановтың Абайға қатысты барлық тарихи деректерді мұқият жинағаны, бұл оған әдебиеттануда тұтас бір ғылыми саланы – абайтануды қалыптастыруға мүмкіндік бергені көрсетілген. Оның жетістіктерінің бірі – қырым татар баспагері және Санкт-Петербургтегі түркі-мұсылман баспаханасының негізін қалаушы І. Бораганскийдің кім екенін анықтау болды. Осыған байланысты мақала авторлары Қ. Мұхамедхановтың Санкт-Петербург түркітанушыларымен және башқұрт жазушыларымен ғылыми және шығармашылық ынтымақтастығын қарастырады. Сонымен қатар, Башқұртстандағы І. Бораганскийдің өмірі мен шығармашылығы туралы жаңа қосымша тарихи деректер берілді. Осы мақала авторлары алған нәтижелер Қ. Мұхамедхановтың еңбегінің әдебиеттану шеңберінен шығып тарихи тақырыпқа бара алғандығын көрсетеді. Атап айтқанда, ол Башқұртстандағы баспа тарихының бұрын белгісіз тарауларын зерттеуге елеулі үлес қосты, І. Бораганский жас Башқұрт Республикасында ұлттық баспасөзді құрудың алдыңғы қатарында болғанын анықтады. І. Бораганский Башқұртстанға башқұрт ұлт-азаттық қозғалысының көшбасшысы, Башқұрт автономиялық республикасының

негізін қалаушы, түркі әлеміндегі ірі саяси қайраткер және түркітанушы Ахмет-Зәки Валиди Тоғанның шақыруымен келгендігі жайлы, сондай-ақ 1919–1920 жылдардағы қызметтестігі, Олардың Петроградтағы тығыз ынтымақтастыққа қалай келгендігі сараланады. Ахмет-Зәки Уәлидидің жеке басымен байланысты бұл эпизод мақала авторларына XX ғасырдың әртүрлі кезеңдеріндегі қазақ және башқұрт зиялы қауымы арасындағы күнделікті интеллектуалдық және ғылыми байланыстар мәселесін қарастыруға мүмкіндік берді. XIX ғасырдың екінші жартысында ерекше қарқын алған қазақ-башқұрт өзара әрекеттесуі XX ғасырдың бірінші ширегінде тұрақты сипатқа ие болды. Әлихан Бөкейханов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Бейімбет Майлин, Жиенғали Тлепбергенов және Бекмұхамбет Серкебаев сияқты қазақ зиялы элитасының көрнекті өкілдерінің есімдері башқұрт қоғамдық-саяси қозғалысымен тығыз байланысты болды. Бірнеше онжылдықтардан кейін, Бораганскийдің тұлғасын зерттей отырып, Қ. Мұхамедханов та осы құбылысқа қатысты мәселелерге ерекше назар аудару керектігін түсінді. *Қорытындылай келе*, Қ. Мұхамедхановтың көпжылдық текстологиялық зерттеулері арқасында І. Бораганскийдің есімі ғылыми айналымға қайта енді. Оның XX ғасыр басындағы түркі зиялыларының өзара қарым-қатынасындағы дәнекерлік қызметі мен тарихи маңызы айқындалды.

Түйін сөздер: Қайым Мұхамедханов, Илияс Бораганский, Ахмет-Зәки Уәлиди, Санкт-Петербург, Башқұрт АССР, Стерлитамак, баспахана, баспа үйі

Дәйексөз үшін: Төлепбергенов Ф.М., Буканова Р.Ф. Қайым Мұхамедхановтың Илияс Бораганский туралы деректерді іздеу контекстіндегі күнделікті ғылыми шығармашылығы (Қ. Мұхамедхановтың 110 жылдығына орай) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2026. Т. 13. № 2. 342–353 бб. (Қаз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2026_13_2_342-353

НАУЧНАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ КАЮМА МУХАМЕДХАНОВА В КОНТЕКСТЕ ПОИСКА СВЕДЕНИЙ ОБ ИЛЬЯСЕ БОРАГАНСКОМ

(К 110-летию К. Мухамедханова)

Тулепбергенов Галымтай Маликович^{1}, Буканова Роза Гафаровна²*

¹Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова
(ул. Абая, 76, 020000, Кокшетау, Республика Казахстан)
магистр гуманитарных наук, лектор

 <https://orcid.org/000-0002-3147-3666> E-mail: galymtajtulpebergenov@gmail.com

*Автор-корреспондент

²Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханов (зарубежный профессор)
(ул. Пушкина, 109, кв. 74, 450057, Уфа, Республика Башкортостан, Россия)
Доктор исторических наук, профессор

 <https://orcid.org/0000-0002-3147-3666> E-mail: brg777.50@mail.ru

© ИИЭ им. Ч.Ч. Валиханова, 2026

© Тулепбергенов Г.М., Буканова Р.Г. 2026

Аннотация. *Введение.* Данная статья посвящена изучению вклада, выдающегося казахского ученого-абаеоведа, литературоведа и переводчика Каюма Мухамедханова в исследование деятельности Ильяс Бораганского – первого издателя сборника произведений Абая. *Цель и задачи исследования* – определить методы повседневной исследовательской деятельности Каюма Мухамедханова, посвятившего всю свою жизнь изучению творчества Абая Кунанбаева. В статье показано, что К. Мухамедханов скрупулезно собирал все сведения, имеющие отношение к Абаю, что позволило ему создать целое научное направление в литературоведении – абаеведение. Одной из его заслуг было установление личности основателя тюрко-мусульманской типографии в Петербурге, крымскотатарского издателя И.

Бораганского. В данном контексте авторами данной статьи рассматривается научно-творческое сотрудничество К. Мухамедханова с петербургскими учеными-тюркологами и башкирскими писателями. Кроме того, внесены новые дополнительные сведения о жизни и деятельности И. Бораганского в Башкортостане. *Результаты*, полученные авторами данной статьи, позволяют утверждать, что творчество К. Мухамедханова выходит за рамки литературоведения. В частности, он внес существенный вклад в изучение ранее неизвестных страниц из истории печатного дела Башкортостана, установив, что у истоков создания национальной прессы в молодой Башкирской республике стоял И. Бораганский. В Башкортостан Ильяс Бораганский прибыл по приглашению Ахмет-Заки Валиди Тогана – лидера башкирского национально-освободительного движения, основателя Башкирской автономной республики, крупного политического деятеля тюркского мира и ученого-тюрколога, с которым он в 1919–1920 гг. тесно сотрудничал в Петрограде. Этот эпизод, связанный с личностью Ахмет-Заки Валиди, позволил авторам статьи поставить проблему повседневных интеллектуальных и научных связей казахской и башкирской интеллигенции в различные периоды XX века. Получив особый импульс во второй половине XIX века, казахско-башкирское взаимодействие приобрело устойчивый характер в первой четверти XX века. Имена видных представителей казахской интеллектуальной элиты, таких как Алихан Букейханов, Миржакип Дулатов, Магжан Жумабаев, Беимбет Майлин, Жиенгали Тлепбергенов и Бекмухамбет Серкебаев, были тесно связаны с башкирским общественно-политическим движением. Через несколько десятилетий, изучая личность Бораганского, к этому явлению оказался причастным и К. Мухамедханов. *В Заключение* следует отметить, что благодаря многолетним научным поискам талантливого казахского ученого К. Мухамедханова было восстановлено имя И. Бораганского – фигуры, ставшей связующим звеном в истории казахско-башкирско-крымскотатарских интеллектуальных отношений в начале XX века.

Ключевые слова: Каюм Мухамедханов, Илияс Бораганский, Ахмет-Заки Валиди, Санкт-Петербург, БАССР, Стерлитамак, типография, издательство

Для цитирования: Тулепбергенов Г.М., Буканова Р.Г. научная повседневность Каюма Мухамедханова в контексте поиска сведений об Ильясе Бораганском (К 110-летию К. Мухамедханова)// Asian Journal “Steppe Panorama”. 2026. Т. 13. № 2. С. 342—353. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2026_13_2_342-353

Кіріспе

Қазақ-башқұрт зиялыларының күнделікті зияткерлік байланыстарының бастауы XIX ғ. орта шенінен кейін ерекше қарқын алғаны белгілі. Біріншіден, бұл үдеріс Ресей империясының оңтүстік-шығыс бағыттағы шекарасының кеңейе түсуіне байланысты өрби түскен. Екіншіден, Ақмолла сияқты башқұрт, қазақ, татар халықтарына өзінің ақындық, рухани-ағартушылық қызметімен танылған, шығармашылығы мен қызметін біраз уақыт Ақмола өңірінде өткізген башқұрт пен қазақ арасында Ақмолла (таза, ұлағатты ұстаз деген мағынада) деп аталып кеткен Мифтахетдин Камалетдинұлы сияқты тұлғалардың есімдерімен байланысты (Қожақұлы, 2016: 151–164). Қазақ және башқұрт жерлерінің тікелей шекаралас болуы екі бауырлас халықтардың ежелгі замандардан бастап, этносаияси, рухани-зияткерлік байланыстарының дамуына қолайлы жағдайлар тудырып отырды. XX ғ. бірінші ширегіндегі дауылды оқиғалар қазақ-башқұрт қатынастарын жаңа сапа деңгейіне көтерді

Бұл ретте қазақ-башқұрт, татар халықтарының рухани-мәдени қатынасының дамуына игі ықпалын тигізген Тройцк, Орынбор, Уфа қалаларының түркі-мұсылман халықтарының рухани-мәдени орталықтары ретінде атқарған қызметі зор еді. Ол турасында қазақ баспасөзінің даму жолдары мәселелерін кеңестік дәуірде зерттеген Х. Бекхожин былай деп жазды: «Учительская семинария тұрпатты құрылған Уфадағы Ғалия, Тройцкідегі «Расулия», Орынбордағы «Хұсаиния» сияқты мұғалімдер даярлайтын башқұрт, татар медреселерінде қазақ жастары да оқыды. 1906–1916 жж. он жыл ішінде 990 шәкірт бітіріп шықты, соның 154

қазақ жастары болды». Қазақтар медреседе оқыған башқұрт, татар жастары саны жөнінен Х. Бекхожин дерегі бойынша үшінші орында тұрды (Бекхожин, 1964: 104). Екі ғасыр тоғысындағы «Азияның оянуы» сияқты қоғамдық-саяси құбылысы кезеңінде Ресей империясы шегіндегі түркі-мұсылман халықтары алдында да бұл үдерістен сырт қалмай өздерінің ХХ ғ. дамуының бағыт-бағдарын анықтап алу міндеті тұрды. Осы орайда түркі-мұсылман халықтары үшін екі басты мәселені шешіп алу керек еді. Ол оқу-ағарту ісін діни схоластикадан азат етіп (Бұл мәселе жаратылыстану мен тіл оқыту пәндерін енгізген жаңа әдіс – жәдиттік мектеп арқылы шешілді), зайырлы мектептер талаптарына сай оқу жүйесін қайта құру болса, екінші міндет ол баспа мен баспасөз ісін еуропалық деңгейге көтеру қажеттілігі болған еді. Осы жайлы өзі өмір сүрген кезде «Оян қазағымен» күллі түркі дүниесінен асып Жапонияға дейін танылған М. Дулатов Еңбекші қазақ газетіндегі «Баспасөз үммесі» мақаласында: «Төңкерістің алдында Россияда 2500 шамалы газет, журнал шығатын еді. Орыстан өнерлірек жұрттардың газет, журналы мұнан да көп еді, ...қазағы, қырғызы бар Қазақстан, Түркістанды қоса санағанда бұл күнге шейін шығып, тоқтаған һәм шығып тұрған газет, журналдар мыналар», – дей келе, 42 басылымның атын атайды (Қапасова, 2019: 231–243). Осы тұрғыдан алғанда баспа ісі кенжелеп қалған түркі-мұсылман халықтарының өлең-жырларын, соның ішінде қазақ халқының Ұлы ақыны әуелі Абайдың жыр жинағын өзі ұйымдастырған Санкт-Петербургте жариялаған, ал кейіннен Уфада баспахана ашып, баспа ісін Башқұртстанда дамытқан Илияс Бораганскийдің кім екендігіне ғұмыр бойы абайтану бағытындағы әдебиеттанушылық ғылымды дамытқан Қайым Мұхамедхановтың ерекше назар аударуы заңды құбылыс еді. Саналы ғұмырын абайтануға, оның айналасын зерттеуге арнаған Қайым Мұхамедханов кім еді, оның түркі дүниесінде баспа ісінің дамуы тарихында көрнекті орын иеленетін баспагер Илияс Бораганскийдің есімін жаңғыртудағы рөлі қандай деген сауалдарға өз мақаламызда жауаптар табуға тырысамыз.

Қайым Мұхамедханов (5 қаңтар 1916 ж. – 30 маусым 2004 ж.) – қазақ зиялыларының ортасына дарынды ғалым, ақын, жазушы, драматург, аудармашы және қоғам қайраткері ретінде ерте танылған тұлға. Оның өмір жолынан қазақ халқының ХХ ғасырдан бүгінгі күнге дейінгі қилы тағдыры айқын көрініс тапқан. Қайымның әкесі Мұхамедхан Сейтқұлов (Ә. Бөкейхановпен тұстас, бір өңірде дүниеге келген) – Алаш қозғалысының көрнекті қайраткерлерінің бірі болған.

«Алашордалықтар Ахмет-Зәки Уәлиди жетекшілік еткен башқұрт ұлт-азаттық қозғалысының өкілдерімен тығыз қарым-қатынаста болды. Башқұрт халқының мемлекеттік автономиясы үшін күрескен көптеген қайраткерлер секілді Мұхамедхан Сейтқұлов та репрессияға ұшырап, 1937 жылы ату жазасына кесілді.

ХХ ғ. басындағы революциялық оқиғалар түркі халықтары арасынан аса дарынды мемлекет және қоғам қайраткерлерінің бірталай шоғырын тарих сахнасына шығарды. Алайда 1920–1930 жылдардағы нәубеттен кейін бұл есімдер әдейі халық жадынан өшірілді. Өлең-жырлары мен нақыл сөздері, әңгімелері көбіне ауызша немесе қолжазба түрінде тараған Абай Құнанбайұлы мен оның шәкірттерінің мол рухани мұрасы 1930 жылдардың соңына қарай жоғалып кету алдында тұрды. Қайым Мұхамедханов алғашқылардың бірі болып Абай, Шәкәрім, Әуезов пен Алаш арыстарының рухани мұрасын зерттеуге бар өмірін арнап, ғылымда жаңа бағыттар ашты.

Бұл мақалада Абай өлеңдерін тұңғыш рет жарыққа шығарған алғашқы мұсылман баспаханасының иесі Илияс Бораганскийдің мұрасын зерделеудегі абайтанушы Қайым Мұхамедхановтың үлесін зерттеу міндеті қойылған. Қ. Мұхамедханов зерттеулерінің арқасында Башқұртстандағы баспа ісінің тарихына қатысты тың деректер ашылып, Зәки Уәлиди Тоғанның үзеңгілес серігі әрі жас Башқұрт автономиясының тұңғыш баспагері Илияс Бораганскийдің есімі қалың жұртшылыққа қайта танылды».

Материалдар мен зерттеу әдістері

Қайым Мұхамедханов Абай шығармаларының баспадан шығу тарихын зерттей келе Абайдың тұңғыш өлеңдері 1909 жылы Санкт-Петербургте басылып шыққанын анықтауға қол

жеткізеді. Кітапта басылым деректері беріліп онда: «Восточная» Электро-печатная И. Бораганского». Міне, осыдан бастап, Қ. Мұхамедханов өзі жазғандай, «...Бораганский кім болған?» – деген сұрақтар көп уақыттан бері көңілімізде жүретін еді» (Мұхамедханов, 1971). Зерттеушіні мазалаған осы мәселеге жауап табу үшін Қ. Мұхамедхановқа көп жылдар ізденуге тура келді.

Қ. Мұхамедхановтың ұзақ жылдарға созылған ізденістердің нәтижесінде Башқұрт автономиялы республикасында алғаш баспа ісін ұйымдастыру бастауында тұрған Илияс Богаранский туралы Башқұртстандағы баспа ісі тарихы тарихнамасындағы тұңғыш мақаласы дүниеге келеді. Қ. Мұхамедхановтың Илияс Богаранский туралы бір мақаласы « Семей таңы» газетінде 1971 жылы ғана жарық көреді (Мұхамедханов, 1971), басқа бір мақаласы Қазақстан тәуелсіздікке ие болғаннан кейін қайтадан шығарыла бастаған «Абай» журналының үшінші санында басылып шығады (Мұхамедханов, 1998). Қ. Мұхамедханов жинаған деректер негізінде дүниеден өткен соң 2009 жылы «Абай кітабын алғаш шығарған Илияс Богаранский» деген атаумен жеке кітап етіп шығарылды (Мұхамедханов, 2009). Қ. Мұхамедхановтың ғылыми ізденістері Башқұртстан ғалымдарының Илияс Богаранскийдің тарихи тұлғасына деген қызығушылықтың артуына түрткі болды деп айта аламыз.

Осы уақытқа дейін башқұрт ғалымдары Қайым Мұхамедхановтың мұрасына арналған онға жуық мақала жариялады (Буканова, 2016; Буканова, Смагулова, 2016). Бұл еңбектерде Илияс Богаранскийдің тұлғасы [Буканова, 2019] мен Башқұртстандағы баспа ісінің қалыптасуы (Буканова, 2018) сөз болғанда, Қ. Мұхамедхановтың есімі де жиі аталады. Илияс Богаранскийдің қайраткерлігін зерттеуге қазіргі башқұрт тарихшысы, түркітанушы ғалым А.Ғ. Салихов елеулі үлес қосып келеді (Салихов, 2015). А.Ғ. Салихов жаңа мұрағат деректерін зерделеп, бұрыннан белгілі материалдарды қайта саралау арқылы Илияс Богаранский өмірінің беймәлім тұстарын ғылыми айналымға қосты (Салихов, 2017). Ал Р.Ғ. Буканова мен Ғ.М. Төлепбергеновтің мақаласы Петербурдағы революциялық оқиғалар кезіндегі Илияс Богаранский мен Ахмет-Зәки Уәлидидің таныстығы мен өзара қызметтестігі туралы баяндайды (Bukanova, Kidirniyazov, Tulepbergenov, 2021). Мақалада Қ. Мұхамедхановтың Илияс Богаранскийдің қайраткерлік еңбегін зерттеуге қосқан үлесі ХХ ғасыр басындағы күрделі қоғамдық-саяси оқиғалар контекстінде қарастырылады. Зерттеу барысында қолданылған компаративті, тарихи-антропологиялық және әлеуметтік-психологиялық тәсілдер зерделеніп отырған құбылысты көпфакторлы тұрғыдан ашуға мүмкіндік береді.

Талқылау

«Башқұртстандағы кітап ісінің даму тарихы тамыры тереңде жатыр. Мұнда ерте орта ғасырлардың өзінде-ақ араб және парсы авторларының шығармалары кеңінен танымал болды. Сол кезеңдегі жазба тілі – араб графикасына негізделген шағатай тілі еді. Бұл тіл барлық түркі-мұсылман халықтарына ортақ әдеби негіз болып, түркі халықтарының кітап мәдениетінің қалыптасуына айтарлықтай ықпал етті».

Башқұрт халқында түркі-мұсылман әлеміне кеңінен танымал кітаптардан өзге бөздері жазып шығарған қолжазба кітаптары да болғаны мәлім.

«Ортағасырлық авторлардың бізге жеткен әдеби мұраларының ішінде ХІІІ ғасырдың басында өмір сүрген Құл Ғалидың поэтикалық туындылары ерекше орын алады. Әсіресе, халық арасында тарихи мазмұндағы қолжазбалар кеңінен танымал болды. Солардың бірі – орыс тарихшысы әрі мемлекет қайраткері В.Н. Татищевтің ХVІІІ ғасырдың 30-жылдары Оралға жасаған сапары кезінде Башқұртстанның «Сібір даруғасынан» (әкімшілік бөлініс) тапқан жәдігері. Бүгінде бұл қолжазбаның түпнұсқасы мен орыс тіліндегі аудармасы Мәскеудегі Ресейдің ежелгі актілері мемлекеттік архивінде сақтаулы тұр (РМКАА. 248-қ. 17-т. 1164-іс. 1008-п). Өкінішке қарай, ХVІІ–ХVІІІ ғасырлардағы халық көтерілістері кезінде араб графикасымен жазылған көптеген башқұрт басылымдары жойылып кетті. Башқұрт халқының ұлттық баспа ісі тек 1917 жылдың желтоқсанында, Башқұрт автономиясы жарияланғаннан кейін ғана құруға мүмкіндік туды» (Национально-государственное устройство...2002: 188–189, 201–207). «Башқұрт халқының ұлт-азаттық қозғалысының көшбасшысы Ахмет-Зәки

Уәлиди Тоған Ресей империясы құрамындағы түркі халықтары арасында алғашқы болып башқұрт ұлттық автономиясын құрудың бастауында тұрды. Сол кезеңдегі ұлт үніне айналған баспа ісін ұйымдастырушылардың бірі Илияс Бораганский де А. Инан, Ш. Бабич, С. Мрясов, Н. Тагиров сынды көрнекті башқұрт зиялыларымен бірге осы қозғалыстың бел ортасында жүрді.

Кеңестік тоталитарлық жүйе кезінде Башқұрт және Алаш автономияларын құрушы қайраткерлердің есімдеріне тыйым салынды, олар туралы энциклопедиялық басылымдар мен ғылыми еңбектерде шынайы мәліметтер берілмеді. Илияс Бораганский тұлғасына алғашқылардың бірі болып ерекше назар аударған – қазақ жазушысы, драматург әрі әуезовтанушы ғалым Қайым Мұхамедханов еді.

Ғалым Қайым Мұхамедхановтың бір ерекшелігі – ол өзінің негізгі тақырыбына, яғни Абай мен оның айналасындағылардың өмірі мен шығармашылығын зерттеуге қатысты қандай да бір деректерді назардан тыс қалдырмауға тырысқан.

Илияс Бораганский туралы мәліметтерді жинау үшін ол елдің архивтері мен кітапханаларымен хат алмаса бастайды. Алайда, оның Мәскеу архивтері мен кітапханаларына жолдаған сұраулары, шығыстанушы түркітанушылармен жасаған хат алмасулары еш нәтиже бермейді. Тек 1960-шы жылдар соңы мен 1970-ші жылдар басында аса көрнекті түріктанушы, академик А.Н. Кононовтың арқасында Қ. Мұхамедхановқа Илияс Бораганский туралы алғаш рет шынайы мәліметтерді алудың сәті түседі. Төменде А.Н. Кононовтың кейін оның өзі құрастырған ««Биобиблиографический словарь отечественных тюркологов» анықтамалығына енгізілген мақаласының қысқаша мазмұнын келтіреміз.

«Ғалым Қайым Мұхамедхановтың басты ерекшелігі — ол негізгі тақырыбы, яғни Абай мен оның айналасындағы тұлғалардың өмірі мен шығармашылығына қатысты кез келген деректі назардан тыс қалдырмауға тырысатын. Ол 1966 жылдан бастап Илияс Бораганский туралы мәлімет жинау мақсатында еліміздің архивтері мен кітапханаларына хат жолдай бастайды. Алайда Мәскеу архивтері мен кітапханаларына берген сұраулары мен шығыстанушы-түркітанушылармен жазысқан хаттарынан бастапқыда еш нәтиже шықпайды.

Тек 1960-жылдардың соңы мен 1970-жылдардың басында ғана көрнекті түркітанушы, академик А.Н. Кононовтың көмегімен Қ. Мұхамедханов Илияс Бораганский туралы алғашқы шынайы деректерге қол жеткізеді. Төменде А.Н. Кононовтың «Биобиблиографический словарь отечественных тюркологов» атты анықтамалығына енген мақаласының қысқаша мазмұны берілген».

«Илияс Бораганский (Бараганский), Бураганский Илияс Мырза (1852 жылғы 22 сәуір – 1929 жылдан кейін). «Бақшасарай дворяны»; Бақшасарайда туған. Қырым мектептері мен медреселерінде, содан кейін Стамбұлда (1866–1874) білім алған, 1880 жылдардың соңында Санкт-Петербургке қоныстанған. 1898 жылдың 20 тамызынан 1908 жылдың 20 тамызына дейін Санкт-Петербург университетінің шығыс тілдері факультетінде түрік тілі пәнінің оқытушысы болды; «... денсаулығына байланысты» өз еркімен қызметінен кеткен.

«1894 жылы ол Санкт-Петербургте жеке баспахана ашуға рұқсат алды. Илияс Бораганский баспаханасы алғашқыда Петербург жағындағы Үлкен даңғыл, 66-үй мекенжайында орналасты (мұнда 1903 жылы В. Д. Смирновтың «Осман әдеби шығармаларының үлгілері» атты еңбегі басылды). Кейіннен кәсіпорын Васильев аралындағы Орта (Средний) даңғыл, 1/10 мекен-жайына көшірілді. Баспаханада орыс және шығыс тілдеріндегі әдебиеттер, соның ішінде Вагабовтың «Өзін-өзі оқыту нұсқаулығы» мен П. М. Мелиоранскийдің дайындауымен Абай Құнанбаевтың тұңғыш өлеңдер жинағы жарық көрді (Биобиблиографический словарь, 1989: 52).

«А.Н. Кононовтың дерегінше, 1919 жылы Петроградты Юденич әскерінен қорғауға қатысқан Башқұрт атты әскер дивизиясы үшін «Салауат» («Салават») газеті шығарылып тұрған. И. Бораганский осы газеттің басылуына белсенді атсалысып, кейін 1920 жылы Стерлитамақта жана кітап баспаханасын ұйымдастырды.

А.Н. Кононов «Салауат» газеті татар тілінде шыққан деп қате көрсеткен. Анығында, бұл – автономия үшін күрес барысында құрылған және Петроградты қорғауға келген башқұрт

ұлттық әскерлеріне арналған, араб графикасымен башқұрт тілінде жарық көрген басылым болатын (Төңкеріске дейінгі түркі халықтарының араб графикасындағы басылымдары жиі жаңсақтықпен «татар тілінде» деп аталып келген).

1919 жылғы 20 наурызда Мәскеуде Орталық Кеңес үкіметі мен Башқұрт үкіметі арасында Башқұртстанның кеңестік автономиясы туралы келісімге қол қойылды. Осылайша, Башқұртстан РСФСР құрамындағы жеке қарулы күштері бар алғашқы әрі жалғыз автономиялық республикаға айналды. 1919 жылдың қыркүйек айының басында В. И. Ленин Башқұрт революциялық комитетіне жеделхат жолдап, Петроградты Юденичтің «ак армиясынан» қорғау үшін башқұрт әскери бөлімдерін жіберуді сұрайды. Қалаға келген әскерлер жеке дивизияға біріктіріліп, кейін оңтүстік майданнан қосымша күштердің келуімен 10 000 адамнан тұратын Башқұрт әскери күштерінің тобы құрылды (Кульшарипов, 2000: 225).

Сол кезде Башқұрт үкіметінің әскери комиссары қызметін атқарған Ә.З. Валиди 1919 жылдың күзінде Петроградқа бірнеше рет барып, сарбаздарды қамтамасыз етуді және аштыққа ұшыраған қала халқына азық-түлік жеткізуді ұйымдастырды. Ол Петроградта сарбаздармен, үкімет мүшелерімен және шығыстанушы ғалымдармен кездесіп, Башқұртстан үшін қажетті техника мен жабдықтар сатып алумен айналысты. Сонымен қатар, ол Санкт-Петербургтегі алғашқы мұсылман баспаханасының иесі, өз ісінің шебері Ильяс Бораганскийді ынтымақтастыққа тартты. Ильяс Бораганский «Салауат» газетінің редакция алқасымен бірлесе жұмыс істеп, басылым оның баспаханасында басылып тұрды. 1920 жылы Ильяс Бораганский башқұрт сарбаздарымен бірге Башқұртстанға келіп, Стерлитамақта газет-журнал шығаруды қолға алды. Ол өзінің баспа жабдықтарын Башқұрт үкіметіне сыйға тартып, Мәскеуден қосымша құралдар жеткізуді ұйымдастырды (Тоған, 1999: 237).

Қ. Мұхамедханов А.Н. Кононовтан мәлімет алғаннан кейін, оның ізденістері Башқұртстанға ауысты. І. Бораганский туралы жалғыз дерек көзі — «Қазақ тілі» газетінің 1922 жылғы 28 қазандағы саны болды. Онда Башқұртстан үкіметінің Ильяс. Бораганскийдің 70 жасқа толуына арналған құттықтау хаты жарияланған еді. Алайда, Қ. Мұхамедхановтың І. Бораганскийдің Башқұртстандағы ізін табу әрекеттері алғашында нәтиже бере қоймады. Ол башқұрт жазушылары мен ақындарына хат жазып, жаңа деректер жинауға тырысты. Ақыры, жазушы Сайфи Құдаштан жауап келіп, ол мәліметтерді қайдан табуға болатынын көрсетті. Нәтижесінде Қ. Мұхамедханов Сайфи Құдаш айтқан «Яңғы жол» («Жаңа жол») журналын тек 1970 жылы ғана таба алды».

Неліктен Ильяс Бораганскийдің есімі Башқұртстанда ұмытылды?

Жоғарыда айтылғандай, ол жас автономиялық республиканың алғашқы астанасы — Стерлитамақ қаласында баспахана ашуға және жаңа үкіметтік мекемелерді құруға тікелей атсалысқан Ахмет-Зәки Уәлидимен тығыз жұмыс істеді (Буканова, 2018: 23–25). 1920 жылдың ақпанынан сәуіріне дейін А.-З. Уәлиди Башқұртстанның Әскери-революциялық комитетін басқарды.

Алайда Ленин бастаған Кеңес үкіметі Ресей құрамында егемен республиканың болуын қаламады. Өзі қол қойған «Келісімді» қағаз жүзінде қалдырып, іс жүзінде оны жоққа шығарған Ленин башқұрт халқының егемендік құқықтарын шектеуге және өңірді большевиктік билікке толық бағындыруға күш салды. 1920 жылдың мамырынан бастап Бүкілресейлік Орталық Атқару Комитеті (БОАК) мен РСФСР Халық Комиссарлары Кеңесі орталыққа толық бағынышты өзге де автономиялық құрылымдар мен еңбек коммуналарын құра бастады. Сонымен қатар Башқұртстанның мәртебесін Мәскеу директиваларымен құрылған осы декларативтік автономиялармен теңестіру шаралары жүргізілді.

Бұл қадамдар Ахмет.-Зәки. Уәлиди мен Башқұрт үкіметінің заңды наразылығын тудырды. Нәтижесінде 1920 жылы 16 маусымда Башқұрт үкіметі таратылып, билік Мәскеу тағайындаған адамдардың қолына өтті. Ахмет-Зәки. Уәлиди мен оның бірнеше серіктесі эмиграцияға кетуге мәжбүр болды. Ал елде қалған жақтастары қуғынға ұшырап, олардың көбі 1930 жылдары саяси репрессия құрбаны болып, ату жазасына кесілді.

1920 жылдың жазында Башқұртстанға жаңадан келген Ильяс Бораганский ауыр жағдайға тап болады. Тарихшы А. Г. Салихов Башқұртстан Республикасының Орталық мемлекеттік

мұрағатынан Илияс Бораганскийдің өміріндегі осы кезенді айғақтайтын құжат тапты. 1920 жылдың 6 тамызында Бораганский жаңа билікке мынадай мәлімдеме жасайды:

«1919 жылдың желтоқсанында Башқұрт дивизиясының саяси бөлімі Башқұрт Республикасынан келген жеделхат негізінде маған Стерлитамаққа көшіп, жас республиканың жұмысына атсалысуды ұсынды. Өз білімімді бауырлас Башқұртстанның игілігіне жұмсауды көздеп, ұсынысты қабылдадым. Бар мүлкімді сатып, Стерлитамаққа Башқұрт әскерлерінің революциялық кеңесімен бірге келдім.

Алайда, Раевка станциясы мен Стерлитамақта бір ай бойы бос жүрмін. Қаржылық қиындықтарға тап болып, баспанасыз қалдым. Жұмыссыздық пен тұрмыс тауқыметі қажытып жіберді.

Жоғарыда айтылғандарды және егде жасымды ескере отырып, Сізден, жолдас комиссар, мені Башқұртстанға шақыртқан әрі қазіргі уақытта менің жағдайыма жауапты бөлім басшысы ретінде, мәселемді шешуіңізді сұраймын. Мамандығым бойынша жергілікті оқу орындарында тезірек жұмысқа орналасуыма рұқсат берсеңіз.

Бұрынғы қызметіммен таныстыру үшін мынаны хабарлаймын:

Мен Петроград университетінде және Шығыстану қоғамының Шығыс академиясында түрік тілінен дәріс бердім. Петроградтағы тұңғыш мамандандырылған «Орталық Шығыс электр баспаханасының» иесі болдым. Қырық жыл бойы Университет, Ғылым академиясы және басқа да көптеген ғылыми мекемелер үшін 30 тілде баспа жұмыстарын атқардым.

Мен мына пәндерді оқыта аламын: жаңа татар орфографиясы, каллиграфия, башқұрт тілі грамматикасы, сурет салу, баспа ісі (типографиялық өнер), осман әдебиеті және барлық еуропалық әрі шығыс тілдерінде қаріп ою» (БР ҰА. 1107-қ. Оп. 1-т. Д. 146-іс. 303-п).

Көріп отырғанымыздай, ол өзін «Башқұрт әскерлерінің революциялық кеңесі» шақыртқанын айтқанымен, Ахмет-Зәки Уәлидидің есімін атамайды. Бұл оның қауіпсіздігі үшін жасалған қадам еді. Мұндай қиын кезеңде баспагер Илияс Бораганскийдің білімі мен тәжірибесі республика үшін аса құнды болды.

Кезінде қазақ ақын-жазушылары Беймбет Майлин, Мағжан Жұмабаев, Жиенғали Тлепбергеновтармен «Ғалия» медресесінде қатар оқыған башқұрт ақыны Сайфи Құдаштың Қ. Мұхамедхановқа жолдаған «Яны Юл» («Жаңа жол») журналындағы мақаласынан белгілі болғандай, 1924 жылы Илияс Бораганский Уфа баспасының башқұрт бөлімін басқарып, егде жасына қарамастан еңбегін жалғастырған. «Баспа әлеміндегі жиырма бес жылдық қызмет» атты бұл мақала «Илияс Баба Бораганскийдің баспа ісіндегі 50 жылдығы» деген айдармен түйінделіп, мерейтой иесі туралы тың деректерді паш етті. Илияс Бораганский өмірбаянының маңызды бөлігі оның Башқұртстандағы қызметімен тығыз байланысты. Мақаланың толық мәтіні төменде берілген.

«Илияс Баба 1852 жылы 22 сәуірде Қырымның Бақшасарай қаласында дүниеге келген. Он бес жасына дейін жергілікті мектептер мен медреселерде білім алып, каллиграфия өнерін меңгерген. 1867 жылы Түркияға аттанып, жеті жыл бойы баспа ісі, кескіндеме, көркем дизайн және гравюра салаларында оқып, тәжірибе жинақтады.

Елге оралған соң, 1876 жылға дейін шыны мен қағазға каллиграфиялық жазулар басумен айналысты. Сол жылдың 12 желтоқсанында Қырымнан шығып, Ресейдің ішкі аймақтарына сапар шекті. Жеті жыл бойы түрлі қалаларды аралап, 1882 жылы Санкт-Петербургке табан тіреді.

Мұнда ол каллиграфиялық еңбектерімен танылып, шеберлігінің арқасында Санкт-Петербург университетінің Шығыс тілдері факультеті мен Шығыстану қоғамы жанындағы академияда оқытушылық қызметке ие болды. Профессорлардың қолдауымен Санкт-Петербургтегі тұңғыш мұсылман баспаханасын ашу туралы арманын жүзеге асырды. Оның баспаханасы отыздан астам тілде кітаптар мен журналдар шығарды. Осы басылымдардан Илияс Бабаның баспа ісіндегі шеберлігі туралы көптеген мақалалары мен хаттарын табуға болады. Илияс Баба 1917 жылғы төңкеріске дейін Питерде жұмыс істеген. Төңкерістен кейін де ол өз ісін жалғастыра берді. 1919 жылы башқұрт әскерлері майданда жүргенде, ол Башқұрт атты әскер бригадасының «Салават» газетінің баспасында жұмыс істеді. Ол Башқұрт Қызыл

Армиясының сарбаздары арасынан терушілерді оқытты. 1920 жылы ол башқұрт әскерлерімен бірге Башқұртстанға келді. Ол барлық баспа жабдықтарын Стерлитамакка әкеліп, баспа үйіне тапсырды, онда оның меңгерушісі болып жұмыс істей бастады. Ол баспа үйінің жабдықтарын ретке келтіруге көп күш жұмсады, қажетті бөлшектерді алу үшін Мәскеуге барды. Кеңес өкіметі кезінде замандастары әртүрлі лагерьлерге бөлініп, жұмыссыз қалған кезде, 72 жасында ол ең көп ізденетін қызметкер болды.

Қазіргі уақытта ол Уфа баспа үйінің башқұрт бөлімінің меңгерушісі болып жұмыс істейді. Сонымен қатар, ол баспа саласындағы ең нәзік, көркемдік міндеттерді атқарады және жұмысшылар арасында ұстаз ретінде әрекет етеді. Елу жыл баспа саласында жұмыс істегеніне қарамастан, оның жүрегінде әлі де бұл істі жалғастыруға деген құштарлық бар. Кейде ол: «Егер менің тағы елу жыл өмірім болса, өлгенше жұмыс істей алар едім», - дейді. Баспа саласындағы жұмысының 50 жылдығына орай келесі күзде мерекелік іс-шара өткізу жоспарлануда» (Матбуғат донъясында, 1924: 38). Ілияс Бораганскийдің өмірінің соңғы жылдары әлі толық қалпына келтірілген жоқ. Оның Башқұртстанда болған кезінің кейбір іздерін Башқұртстан Республикасының Ахмет-Зәки Валиди Тоған атындағы Ұлттық кітапханасының сирек кездесетін кітаптар бөлімінен табуға болады. Мысалы, Ілияс Бораганскийдің қолтаңбасы бар қажылыққа баратын мұсылман қажыларына арналған төлқұжат үлгісі сол жерде сақталған. Революцияға дейінгі кейбір басылымдарда да оның қолтаңбасы да бар. Кітапхана коллекцияларында Ілияс Бораганскийдің Санкт-Петербург баспаханасында басылған кітаптар да көп. Ілияс Бораганскийдің Ресейдегі көрнекті баспа жұмысының өркендеуіне, сондай-ақ Башқұртстандағы баспа ісінің дамуына үлкен үлес қосқаны, одан әрі зерттеуді қажет етеді.

2021 жылға дейін Ілияс Бораганскийдің қайтыс болған күні мен жерленген жері белгісіз болды. 2021 жылы Уфа мұсылман зиратында зерттеу жүргізілді. Ғалымның қабіріндегі араб жазуы бар эпитафияға сүйене отырып, башқұрт ғалымы А.Г. Салихов Ілияс Бораганскийдің 1938 жылы 10 ақпанда қайтыс болғанын анықтады.

Қорытынды

XX ғ. басындағы революциялық оқиғалар тарих сахнасына түркі халықтарынан шыққан мемлекет және қоғам қайраткерлерінің тұтас бір шоғырын алып келді. Бұл кезеңде қазақ халқының тағдыры бостандыққа ұмтылған башқұрт халқымен тығыз байланысты болды. Алашордашылар мен башқұрт автономистері өз халықтарының өзін-өзі билеу құқығы үшін бірлесе күресті. Алайда, ұлт-азаттық қозғалысының көптеген қайраткерлері 30-жылдардағы саяси қуғын-сүргіннен кейін халық жадынан өшіріле бастады.

Сондай тұлғалардың бірі — Ахмет Зәки Уәлидидің үзеңгілес серігі, жас Башқұрт автономиясында кітап баспасын ұйымдастырушы, ағартушы, Абай өлеңдерін тұңғыш рет баспадан жарыққа шығарған қырымдық Ілияс Бораганский. Сол кезеңдегі түркі халықтарының ынтымақтастығы мен тәуелсіздік жолындағы күресі бүгінгі күн үшін де өзінің өзектілігін жоғалтқан емес. Саяси қуғын-сүргіннің ащы дәмін татып, өзі де өмір бойы кеңестік жүйе тарпынан қатаң бақылауда болған қазақ зерттеушісі Қайым Мұхамедханов өзінің көпжылдық ізденісінің нәтижесінде Абай өлеңдерін тұңғыш рет баспадан шығарған түркі дүниесінің баспа тарихында айрықша із қалдырған Ілияс Бораганскийдің есімін қайта жаңғыртуы ғылыми зерттеу ғана емес, ол заман үшін азаматтық ерлік іс болатын. Біз өз кезегімізде Қайым Мұхамедхановтың өмірі мен ғылыми мұрасын зерттеу арқылы Ілияс Бораганский сынды тұлғаларды қайта танып, ортақ тарихымыздың жаңа беттерін ашуға мүмкіндік алып отырмыз.

Sources

NA RB — National Archives of the Republic of Bashkortostan
SAAAR — State Archive of Ancient Acts of Russia

Деректер

БР ҰА — Башқұртстан Республикасының Ұлттық архиві
РМКАА — Ресей мемлекеттік көне актілер архиві

References

- Bekhozhin, 1964 — *Bekhozhin Kh.N. Qazaq baspasozinin damu zholdary (1860–1930 zhyldar)* [Development of the Kazakh Press (1860—1930)]. Almaty: Qazaq memlekettik baspasy, 1964. 261 p. (In Kaz.).
- Biobibliograficheski slovar', 1989 — *Biobibliograficheski slovar' otechestvennykh tyurkologov. Dooktyabr'skii period* [Biobibliographical Dictionary of Russian Turkologists. Pre-Revolutionary Period]. Ed. A.N. Kononov. Moscow: Nauka, 1989. P. 52. (In Russ.).
- Bukanova, 2016 — *Bukanova R.G. Svyaz' vremen i sobytii v sud'be Kayuma Mukhamedkhanova: lichnost' v istorii* [The Connection of Times and Events in the Fate of Kayum Mukhamedkhanov: Personality in History] // *Materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii "Kayum Mukhamedkhanov i aktual'nye problemy kazakhskoi literatury"* [Kayum Mukhamedkhanov and the Actual Problems of Kazakh Literature]. Semey: Shakarim State University, 2016. Pp. 7–8. (In Russ.).
- Bukanova, 2018 — *Bukanova R.G. A.-Z. Validi i ego politika v oblasti kul'tury i obrazovaniya v pervye gody sushchestvovaniya Bashkirskoi respubliki* [A.-Z. Validi and His Policy in the Field of Culture and Education in the First Years of the Bashkir Republic] // *Vatandash*. 2018. No. 1. Pp. 23–25. (In Russ.).
- Bukanova, 2019 — *Bukanova R.G. Stanovlenie Bashkirskoi avtonomii v litsakh: Ilyas Boraganskii* [The Formation of Bashkir Autonomy through Personalities: Ilyas Boragansky] // *Bashkirskaya zhurnalistika na rubezhe vekov* [Bashkir Journalism at the Turn of the Centuries]. Ufa, 2019. Pp. 26–29. (In Russ.).
- Bukanova, Kidirniyazov, Tulepbergenov, 2021 — *Bukanova R.G., Kidirniyazov D.S., Tulepbergenov G.M. Petersburg in Fate of Zaki Validi Togan, Scientist and Politician* // *EpSBS*. 2021. Vol. 117. Pp. 310–316. doi:10.15405/epsbs.2021.11.42.
- Bukanova, Smagulova, 2016 — *Bukanova R.G., Smagulova A.T. Maloizvestnye fakty bashkirskoi istorii v trudakh kazakhskogo uchenogo-literaturoveda Kayuma Mukhamedkhanova* [Little-Known Facts of Bashkir History in the Works of the Kazakh Literary Scholar Kayum Mukhamedkhanov] // *Etapy i osobennosti razvitiya prosvetitel'stva v Bashkortostane i Rossii* [Stages and Features of the Development of Enlightenment in Bashkortostan and Russia]. Ufa: RIC BashGU, 2016. Pp. 106–109. (In Russ.).
- Kapasova, 2019 — *Kapasova B.K. Qazaq baspasozini tarihyndagy Kh. Bekqozhinnin roli* [The Role of Kh. Bekhozhin in the History of the Kazakh Press] // *PMU Khabarshysy. Filologiyalyq seriyasy*. 2019. No. 2. Pp. 231–243. (In Kaz.).
- Kozhakuly, 2020 — *Kozhakuly O. Qazaq-bashqurt qaty nastarynyñ tarihy* [History of Kazakh–Bashkir Relations] // *Otan tarihy*. 2020. No. 4. Pp. 151–164. (In Kaz.).
- Kul'sharipov, 2000 — *Kul'sharipov M.M. Bashkirskoe natsional'noe dvizhenie (1917–1921 gg.)* [The Bashkir National Movement (1917—1921)]. Ufa: Kitap, 2000. 368 p. (In Russ.).
- Matbugat don'yasynda — *Matbugat don'yasynda ille yyllyk hezmet* [Fifty Years of Activity in Publishing] // *Yanyy yul*. 1924. No. 4. 38 p. (In Bash.).
- Mukhamedkhanov, 1971 — *Mukhamedkhanov K. Kadirli esim, ayauly enbek* [A Dear Name, a Valuable Work (About I. Boragansky, the First Publisher of Abai's Works)] // *Semey tany*. 21 May 1971. (In Kaz.).
- Mukhamedkhanov, 1998 — *Mukhamedkhanov K. Ilyas Boraganskii (1852–1934)* [Ilyas Boragansky (1852–1934)] // *Abai*. 1998. No. 3. (In Kaz.).
- Mukhamedkhanov, 2009 — *Mukhamedkhanov K. Ilyas Boraganskii — pervyi izdatel' knig Abaya* [Ilyas Boragansky – the First Publisher of Abai's Books]. Almaty, 2009. 70 p. (In Kaz. and Russ.).
- National and State Structure — *National and State Structure of Bashkortostan (1917–1925): 4-vol. Documents and Materials*. Collection by B. Kh. Yuldashbaev, Vol. 1. Ufa: Kniga, 2002. 608 p.
- Salikhov, 2015 — *Salikhov A.G. Bashkyrt ve qyrymtatar khalklary arasynda medeni, edebiy alyakalar (XIX asyryn sonu ve XX asyryn bashy)* [Cultural and Literary Relations between Bashkir and Crimean Tatar Peoples (Late 19th – Early 20th Centuries)] // *Yildyz*. 2015. No. 1 (222). Pp. 93–100. (In Crimean Tat.).
- Salikhov, 2017 — *Salikhov A.G. Dokumenty o vklade krymsko-tatarskogo izdatelya Ilyasa Boraganskogo v stanovlenie bashkirskoi pechati* [Documents on the Contribution of the Crimean Tatar Publisher Ilyas Boragansky to the Development of Bashkir Press] // *Velikaya Rossiiskaya revolyutsiya 1917 g.: metodologiya, istochniki, istoriografiya* [The Great Russian Revolution of 1917: Methodology, Sources, Historiography]. Sterlitamak: Bashkir State University, 2017. Pp. 332–337. (In Russ.).
- Togan, 1999 — *Togan Z.V. Hatralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri* [Memoirs: National Existence and Cultural Struggles of the Muslims of Turkestan and Other Turkic Peoples]. Ankara, 1999. 630 p. (In Turk.).

Әдебиеттер

Bukanova, Kidirniyazov, Tulepbergenov, — *Bukanova R.G., Kidirniyazov D.S., Tulepbergenov G.M. Petersburg In Fate Of Zaki Validi Togan, Scientist And Politician* // *EpSBS - Volume 117 - International Conference on Social and*

Cultural Transformations in the Context of Modern Globalism (SCTCMG 2021). 2021. P 310–316. European Publisher, doi 10.15405/epsbs.2021.11.42.

Togan, 1999 — *Togan Z.V.* Hatıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri. Yaşına hazırlayan İsenbike Togan. Ankara, 1999. 630 p.

Бекхожин, 1964 — *Бекхожин X. H.* Қазақ баспасөзінің даму жолдары (1860–1930 жыл- дар). Алматы: Қазақ мемлекеттік баспасы, 1964. 261 б.

Биобиблиографический словарь, 1989 — *Биобиблиографический словарь* отечественных тюркологов. Дооктябрьский период. Издание второе, переработанное, подготовил А. Н. Кононов. М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1989. С. 52.

Буканова, 2016 — *Буканова Р.Г.* Связь времен и событий в судьбе Каюма Мухамедханова: личность в истории // Материалы Международной научно-практической конференции «Каюм Мухамедханов и актуальные проблемы казахской литературы», посвященной 100-летию со дня рождения Каюма Мухамедханова. Семей: гос. ун-т им. Шакарима, 2016. С. 7-8.

Буканова, 2018 — *Буканова Р.Г.* А.-З. Валиди и его политика в области культуры и образования в первые годы существования Башкирской республики // Ватандаш. 2018. № 1. С. 23–25

Буканова, 2019 — *Буканова Р.Г.* Становление Башкирской автономии в лицах: Ильяс Бораганский // Башкирская журналистика на рубеже веков: материалы региональной научн.-практ. конф. (Уфа, 9 октября 2019 г.) / сост. Ю.А. Минишев. Уфа, 2019. С. 26–29.

Буканова, Смагулова, 2016 — *Буканова Р.Г., Смагулова А.Т.* Малоизвестные факты башкирской истории в трудах казахского ученого-литературоведа Каюма Мухамедханова // Этапы и особенности развития просветительства в Башкортостане и России: филологические, философские, историко-культурные, педагогические и правовые аспекты: материалы Международной научно-практической конференции. Уфа: РИЦ БашГУ, 2016. С. 106–109.

Кульшарипов, 2000 — *Кульшарипов М.М.* Башкирское национальное движение (1917–1921 гг.). Уфа: Китап, 2000. 368 с.

Қапасова, 2019 — *Қапасова Б.Қ.* Қазақ баспасөзі тарихындағы Қазақ баспасөзінің тарихындағы X Бекхожиннің рөлі // ПМУ Хабаршысы Филологиялық сериясы. № 2. 2019. 231–243 бб.

Қожақұлы Ө, 2016 - *Қожақұлы Ө.* Қазақ-башқұрт қатынастарының тарихы // Отан тарихы. 2020 № 4. 51-164 бб.

Матбұғат донъясында, 1924 — *Матбұғат донъясында* илле йыллык хезмэт (Пятидесятилетняя деятельность в издательском деле) // Яңы юл. 1924. № 4. 38 б.

Мухамедханов, 1971 — *Мухамедханов К.* Мухамедханов, 1971 — *Мухамедханов К.* Қадірлі есім, аяулы еңбек (Абай мұрасын тұңғыш кітап етип шығарушы — И. Бораганский жайында) // Семей таны. 21 мая 1971.

Мухамедханов, 1998 — *Мухамедханов К.* Илияс Бораганский (1852–1934) // Абай. 1998. № 3.

Мухамедханов, 2009 — *Мухамедханов К.* Мухамедханов К. Ильяс Бораганский – первый издатель книг Абая (к 100-летию издания книг Абая). Алматы, 2009. 70 с. (на каз. и рус. яз.).

Национально-государственное устройство, 2002 — *Национально-государственное устройство* Башкортостана (1917-1925 гг.): Документы и материалы в 4-х томах. Авт.-сост. Юлдашбаев Б. Х. Т. 1. Уфа: «Китап», 2002. 608 с.

Салихов, 2015 — *Салихов А.Г.* Башқұрт ве кырымтатар халкълары арасында медений, едебий алякълар (XIX асырнынъ сонъу ве XX асырнынъ башы) // Йылдыз. 2015. № 1 (222). С. 93–100.

Салихов, 2017 — *Салихов А. Г.* Салихов А. Г. Документы о вкладе крымско-татарского издателя Ильяса Бораганского в становление башкирской печати // Великая Российская революция 1917 г.: методология, источники, историография: сб. материалов Всерос. науч.- практ. конференции, Республика Башкортостан, г. Стерлитамак, 29 сентября 2017 года. Стерлитамак: Стерлитамакский филиал БашГУ, 2017. С. 332–337.

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Baizhumanova Z.B., Kalybekova M.Sh., Gafurov A. MEDICAL EDUCATION IN THE USSR: APPROACHES OF CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHY (USING KAZAKHSTAN AS AN EXAMPLE).....	300
Mukhatova O. Kh., Qadilbek M., Tashagyl A. KAZAKH–QING RELATIONS IN THE LETTERS OF ABILPEIZ SULTAN.....	315
Oshan Zh, Khoshbateni H., Sauyrkan Y. HISTORICAL SOURCE MATERIALS IN MANUSCRIPT HERITAGE RELATED TO ER ZHANIBEK.....	329
Tulepbergenov G., Bukanova R.K. KAYUM MUHAMEDKHANOV'S SCIENTIFIC EVERYDAY LIFE IN THE CONTEXT OF THE SEARCH FOR INFORMATION ABOUT ILYAS BORAGANSKY (Dedicated to the 110th birth anniversary of K.Mukhamedkhanov)	342

HISTORY

Abdrakhmanova G.S., Kalenova T.S., Maslov Kh.B. TRANSFORMATION OF REGIONAL GOVERNANCE IN EASTERN KAZAKHSTAN DURING THE CIVIL WAR.....	354
Atdaev S.J., Atdaeva O.G. HISTORY OF ORAZ-YAGLY-KHAN AND HIS DESCENDANTS.....	368
Bekmagambetov R.K., Bimolanova A.A., Bekmagambetova M.Zh. ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL STRUCTURE OF THE TURGAY REGION IN THE CONTEXT OF THE STEPPE STATUS OF 1891: IMPERIAL POLICY AND REGIONAL SPECIFICITY.....	386
Dossymova M.K., Topal N., Zhylykshybayeva K. SOVIET RUSSIA AND TURKEY: THE QUESTION OF MILITARY AID (1919–1920).....	400
Zharkynbayeva R.S., Zhangabay A.P. LIVING CONDITIONS, LABOR CONDITIONS, AND MEDICAL CARE OF WORKERS IN THE KAZAKH SSR DURING THE WAR YEARS (1941–1945).....	414
Zakarya R., Saitbekov A.M. POLITICAL EMIGRANTS IN KAZAKHSTAN IN THE 1930S–1940S: MIGRATION PROCESSES AND SOCIO-LEGAL STATUS.....	432
Kasymova D., Mukanova G., Margulan A. SOVIET EXPERIENCE OF KAZAKH-YOMUD CONFLICT SETTLEMENT OF 1923 (BY ARCHIVAL MATERIALS).....	447
Kozybayeva M.M. THE INSTITUTE OF DISENFRANCHISEMENT IN THE ELECTORAL LEGISLATION OF KAZAKHSTAN IN THE EARLY 1920S – FIRST HALF OF THE 1930S.....	465
Nurymbetova G.R., Janysbay T.S. SOVIET MODERNIZATION AND THE ELIMINATION OF ILLITERACY: THE FORMATION OF THE ADULT EDUCATION SYSTEM IN KAZAKHSTAN (1920S–1930S).....	481
Saktaganova Z.G., Ilyasova A.U. ON THE QUESTION OF ESCAPE FROM THE KARAGANDA CORRECTIVE LABOR CAMP DURING THE WAR YEARS (1941–1945).....	502
Sariguzel N. THE IMPACT OF ATATÜRK'S DOMESTIC TRAVELS ON TURKEY'S TAX POLICY (1930–1931).....	519
Toktarbayuly A. THE POLICY OF COLLECTIVIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS RESULTS (1954–1959, ON THE EXAMPLE OF BAYAN-ÖLGII PROVINCE).....	530
Ualiyev T., Sabitov Zh. SOVIET INTERPRETATION OF THE “EDIGE” EPIC IN THE 1920–1930S: MARXIST PREFACES AND APPROACHES OF THE KAZAKH INTELLECTUALS.....	549
Utegenov M., Bektasov Sh., Aliyeva S.I. FROM THE HISTORY OF THE CONFISCATION OF BAYS HOUSEHOLDS IN NORTHERN KAZAKHSTAN (1928).....	565

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Sharipov R.K., Baigunakov D.S., Nurshanov A.A. PETROGLYPHIC COMPLEXES TANBALY END ALMALY IN THE CHU–ILI MOUNTAINS: NATURAL ENVIRONMENT, SOURCES OF RAW MATERIALS AND MANUFACTURING TECHNIQUES	584
Sholakhov M., Nabiev R. THE IMAGE OF THE SNAKE AMONG TURKO-MONGOLIAN PEOPLES.....	599

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Байжуманова З.Б., Калыбекова М.Ч., Гафуров А.М. КСРО-ДАҒЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ: ЗАМАНАУИ ТАРИХНАМАЛЫҚ БАҒЫТТАР (ҚАЗАҚСТАН МЫСАЛЫНДА).....	300
Мұхатова О.Х., Қадылбек М., Ташағыл А. ӘБІЛПЕЙІЗ СҰЛТАННЫҢ ХАТТАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ЦИН ҚАТЫНАСТАРЫ.....	315
Ошан Ж., Хошбатени Х., Сауырқан Е. ЕР ЖӨНІБЕККЕ ҚАТЫСТЫ ҚОЛЖАЗБА МҰРАЛАРЫНДАҒЫ ТАРИХИ ДЕРЕКТІК КӨРІНІСТЕР.....	329
Төлепбергенов Ғ.М., Буканова Р.Ғ. ҚАЙЫМ МҰХАМЕДХАНОВТЫҢ ІЛИЯС БОРАГАНСКИЙ ТУРАЛЫ ДЕРЕКТЕРДІ ІЗДЕУ КОНТЕКСИНДЕГІ КҮНДЕЛІКТІ ҒЫЛЫМИ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ (Қ. Мұхамедхановтың 110 жылдығына орай).....	342

ТАРИХ

Абдрахманова Г.С., Каленова Т.С., Маслов Х.Б. АЗАМАТ СОҒЫСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ Өңірлік басқарудың трансформациясы.....	354
Атдаев С.Дж., Атдаева О.Г. ОРАЗ-ЯҒЛЫ-ХАН ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰРПАҚТАРЫНЫҢ ТАРИХЫ.....	368
Бекмағамбетов Р.К., Бимолданова А.А., Бекмағамбетова М.Ж. ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ 1891 ЖЫЛҒЫ ДАЛА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК-АУМАҚТЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ: ИМПЕРИЯЛЫҚ САЯСАТ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІК.....	386
Досымова М.К., Топал Н., Жылқышыбаева Қ. КЕҢЕСТІК РЕСЕЙ ЖӘНЕ ТҮРКИЯ: ӨСКЕРИ КӨМЕК МӘСЕЛЕСІ (1919–1920).....	400
Жаркынбаева Р.С., Жаңабай А.П. СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ (1941–1945 ЖЖ.) ҚАЗАҚ КСР ЖҰМЫСШЫЛАРЫНЫҢ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІК ЖАҒДАЙЫ, ЕҢБЕК АХУАЛЫ ЖӘНЕ МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУІ.....	414
Закарья Р., Сайтбеков А.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЯСИ ЭМИГРАНТТАР 1930–1940-ЖЫЛДАРЫ: КӨШІ-ҚОН ҮДЕРІСТЕРІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ.....	432
Қасымова Д.Б., Мұқанова Г.Қ., Марғұлан А.С. ҚАЗАҚ-ЙОМУД ҚАҚТЫҒЫСЫН РЕТТЕУДІҢ КЕҢЕСТІК ТӘЖІРИБЕСІ, 1923 ЖЫЛ (МҰРАҒАТ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША).....	447
Қозыбаева М.М. 1920 ЖЫЛДАРДЫҢ БАСЫ – 1930 ЖЫЛДАРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЙЛАУ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ САЙЛАУ ҚҰҚЫҒЫНАН АЙЫРУ ИНСТИТУТЫ.....	465
Нұрымбетова Г.Р., Жанысбай Т.С. КЕҢЕСТІК МОДЕРНИЗАЦИЯ ЖӘНЕ САУАТСЫЗДЫҚТЫ ЖОЮ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕРЕСЕКТЕРГЕ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ (1920–1930 ЖЖ.).....	481
Сақтағанова З.Ғ., Илясова Ә.Ү. 1941–1945 СОҒЫС ЖЫЛДАРЫ ҚАРАҒАНДЫ ЕҢБЕКПЕН ТҮЗЕТУ ЛАГЕРЫНЕН ҚАШУ МӘСЕЛЕСІ.....	502
Сарыгүзел Н. АТАТҮРІКТІҢ ІШКІ САПАРЛАРЫНЫҢ ТҮРКИЯНЫҢ САЛЫҚ САЯСАТЫНА ӘСЕРІ (1930–1931).....	519
Тоқтарбайұлы А. ХАЛЫҚ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ҰЖЫМДАСТЫРУ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ 1954–1959 (БАЯН-ӨЛГИЙ АЙМАҒЫ МЫСАЛЫНДА) НА ТРЕХ ЯЗЫКАХ ПЕРЕВОД.....	530
Уалиев Т.А., Сабитов Ж.М. «ЕДІГЕ» ЖЫРЫНЫҢ 1920–1930-ЖЫЛДАРДАҒЫ КЕҢЕСТІК ИНТЕРПРЕТАЦИЯСЫ: МАРКСИСТІК АЛҒЫСӨЗДЕР ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ҰСТАНЫМДАРЫ.....	549
Утегенов М., Бектасов Ш., Алиева С.И. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАЙ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫН ТӘРКІЛЕУ (1928 ж.) ТАРИХЫНАН.....	565

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Шәрипов Р.К., Байғұнақов Д.С., Нұршанов А.А. ШУ–ІЛЕ ТАУЛАРЫНДАҒЫ ПЕТРОГЛИФТІК КЕШЕНДЕРІ: ТАБИҒИ ОРТАСЫ; ШИКІЗАТ КӨЗДЕРІ ЖӘНЕ ЖАСАЛУ ТЕХНИКАСЫ.....	584
Шолахов М., Набиев Н. ТҮРКІ-МОҢҒОЛ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ЖЫЛАН БЕЙНЕСІ.....	599

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Байжуманова З.Б., Калыбекова М.Ч., Гафуров А.М. МЕДИЦИНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СССР: ПОДХОДЫ СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА).....	300
Мухатова О. Х., Кадьлбек М., Ташагыл А. КАЗАХСКО-ЦИНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПИСЬМАХ АБИЛПЕЙЗ СУЛТАНА.....	315
Ошан Ж., Хошбатени Х., Сауыркан Е. ИСТОРИКО-ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ОТРАЖЕНИЯ В РУКОПИСНОМ НАСЛЕДИИ ОБ ЕР ЖАНИБЕКЕ.....	329
Тулепбергенов Г.М., Буканова Р.Г. НАУЧНАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ КАЮМА МУХАМЕДХАНОВА В КОНТЕКСТЕ ПОИСКА СВЕДЕНИЙ ОБ ИЛЬЯСЕ БОРАГАНСКОМ (К 110-летию К. Мухамедханова).....	342

ИСТОРИЯ

Абдрахманова Г.С., Каленова Т.С., Маслов Х.Б. ТРАНСФОРМАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ.....	354
Атдаев С.Дж., Атдаева О.Г. ИСТОРИЯ ОРАЗ-ЯГЛЫ-ХАНА И ЕГО ПОТОМКОВ.....	368
Бекмагамбетов Р.К., Бимолданова А.А., Бекмагамбетова М.Ж. АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ УСТРОЙСТВО ТУРГАЙСКОЙ ОБЛАСТИ В КОНТЕКСТЕ СТЕПНОГО ПОЛОЖЕНИЯ 1891 ГОДА: ИМПЕРСКАЯ ПОЛИТИКА И РЕГИОНАЛЬНАЯ СПЕЦИФИКА.....	386
Досымова М.К., Топал Н., Жылкышыбаева К. СОВЕТСКАЯ РОССИЯ И ТУРЦИЯ: ВОПРОС ВОЕННОЙ ПОМОЩИ (1919–1920).....	400
Жаркынбаева Р.С., Жанабай А.П. УСЛОВИЯ ЖИЗНИ И ТРУДА И МЕДИЦИНСКОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ РАБОЧИХ КАЗАХСКОЙ ССР В ВОЕННЫЕ ГОДЫ (1941–1945 ГГ.).....	414
Закарья Р., Сайтбеков А.М. ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЭМИГРАНТЫ В КАЗАХСТАНЕ В 1930–1940-Е ГОДЫ: МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ.....	432
Касымова Д.Б., Муканова Г.К., Маргулан А.С. СОВЕТСКИЙ ОПЫТ УРЕГУЛИРОВАНИЯ КАЗАХСКО-ЙОМУДСКОГО КОНФЛИКТА 1923 ГОДА (ПО АРХИВНЫМ МАТЕРИАЛАМ).....	447
Козыбаева М.М. ИНСТИТУТ ЛИШЕНИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРАВ В ВЫБОРНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ КАЗАХСТАНА В НАЧАЛЕ 1920-Х – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 1930-Х ГОДОВ.....	465
Нурымбетова Г.Р., Жанысбай Т.С. СОВЕТСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И ЛИКВИДАЦИЯ НЕГРАМОТНОСТИ: СТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ В КАЗАХСТАНЕ (1920–1930 ГГ.).....	481
Сактаганова З.Г., Илясова А.У. К ВОПРОСУ О ПОБЕГАХ ИЗ КАРАГАНДИНСКОГО ИСПРАВИТЕЛЬНО-ТРУДОВОГО ЛАГЕРЯ В ГОДЫ ВОЙНЫ (1941–1945).....	502
Сарьгузель Н. ВЛИЯНИЕ ВНУТРЕННИХ ПУТЕШЕСТВИЙ АТАТЮРКА НА НАЛОГОВУЮ ПОЛИТИКУ ТУРЦИИ (1930–1931).....	519
Токтарбайұлы А. ПОЛИТИКА КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА И ЕЁ РЕЗУЛЬТАТЫ (1954–1959 ГГ., (НА ПРИМЕРЕ БАЯН-УЛГИЙ АЙМАКА).....	530
Уалиев Т.А., Сабитов Ж.М. СОВЕТСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЭПОСА «ЕДИГЕ» В 1920–1930-Е ГОДЫ: МАРКСИСТСКИЕ ПРЕДИСЛОВИЯ И ПОДХОДЫ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ.....	549
Утегенов М., Бектасов Ш., Алиева С.И. ИЗ ИСТОРИИ КОНФИСКАЦИИ БАЙСКИХ ХОЗЯЙСТВ В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ (1928 г.).....	565

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Шарипов Р.К., Байгунаков Д.С., Нуршанов А.А. ПЕТРОГЛИФИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ В ЧУ–ИЛИЙСКИХ ГОРАХ: ПРИРОДНАЯ СРЕДА, ИСТОЧНИКИ СЫРЬЯ И ТЕХНИКА ИЗГОТОВЛЕНИЯ.....	584
Шолахов М., Набиев Н. ОБРАЗ ЗМЕИ У ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИХ НАРОДОВ.....	599

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2026. 13(2)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй